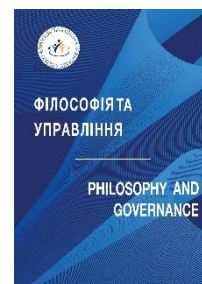

e-ISSN 3041-248X

Філософія та управління

<https://www.eu-scientists.com/index.php/fag>

Сакральна архітектура як відображення духовної та національної ідентичності в українській культурі

Раддаміла О. Косаревська 1 *

¹ Київський національний університет будівництва і архітектури (Україна). Доцент кафедри дизайну, к. арх.

* Автор-кореспондент, e-mail: kosarevska.ro@knuba.edu.ua

СТАТТЯ

АНОТАЦІЯ

Дослідницька

отримана:

5 грудня 2024 р.

переглянута:

12 січня 2025 р.

прийнята:

14 січня 2025 р.

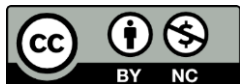
опублікована

онлайн:

23 січня 2025 р.

Авторське право

© 2024 автора

Цей твір ліцензовано на умовах Ліцензії Creative Commons «Із Зазначенням Авторства – Некомерційна 4.0 Міжнародна» (CC BY-NC 4.0).

DOI:

[10.70651/3041-248X/2025.1.07](https://doi.org/10.70651/3041-248X/2025.1.07)

Стаття присвячена аналізу сакральної архітектури як важливого відображення духовної та національної ідентичності в українській культурі. Мета дослідження – простежити, як сакральна архітектура в різні історичні епохи відображала духовну та національну ідентичність українців. Зокрема, було поставлено завдання дослідити особливості сакральної архітектури від античності до сучасності, включаючи впливи грецької колонізації, розвиток ранньохристиянських храмів, етапи формування унікальних княжих церков, регіональні особливості дерев'яного зодчества, естетичні здобутки українського бароко, вплив європейських стилів XIX століття та відродження сакральної архітектури в 1990-х роках. У ході наукового дослідження застосовувалися загальнонаукові методи пізнання. Історико-культурний метод дав змогу визначити контекст розвитку архітектурних стилів у різні епохи. Порівняльний метод сприяв співставленню етапів формування сакральних споруд і впливів на них, а аналітичний метод забезпечив глибокий розгляд архітектурних форм, стилів і символіки. Сакральна архітектура України в різні періоди історії виконувала роль духовного і культурного центру, відображаючи прагнення до національної ідентичності та духовного самовизначення. У княжі часи формувалися унікальні тринавні храми, які поєднували східнохристиянські традиції з локальними мистецькими впливами. Розквіт українського бароко в XVIII столітті став символом творчої адаптації європейських стилів, підкреслюючи естетичну виразність і національний характер. Відродження сакральної архітектури у 1990-х роках стало проявом національного оновлення, коли реставрація храмів та створення нових святинь поєднували історичні традиції з сучасними архітектурними підходами. Дослідження показало, що сакральна архітектура України є унікальним культурним феноменом, який еволюціонував під впливом історичних, релігійних та соціальних обставин. Її форми та стилі на кожному етапі розвитку відображали глибинні духовні цінності українського народу. Водночас архітектура слугувала важливим інструментом національного самовизначення, що особливо проявилось в епоху українського бароко та в період ресакралізації наприкінці XX століття.

КЛЮЧОВІ СЛОВА

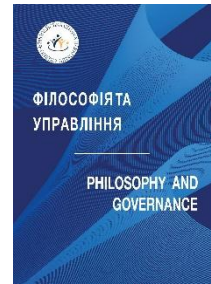
сакральна архітектура, національна ідентичність, українська культура, бароко, ресакралізація.

e-ISSN 3041-248X

Philosophy and Governance

<https://www.eu-scientists.com/index.php/fag>

Sacred architecture as a reflection of spiritual and national identity in Ukrainian culture

Raddamila Kosarevska ¹ *

¹ Kyiv National University of Construction and Architecture (Ukraine). Associate Professor at the Department of Design, PhD in Architecture.

* **Corresponding Author**, e-mail: kosarevska.ro@knuba.edu.ua

ARTICLE INFO

Research Article

Received:

5 December 2024

Revised:

12 January 2025

Accepted:

14 January 2025

Published online:

23 January 2025

Copyright © 2024
by author

This is an open access journal and all published articles are licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0)

DOI:

[10.70651/3041-248X/2025.1.07](https://doi.org/10.70651/3041-248X/2025.1.07)

ABSTRACT

The article focuses on the analysis of sacred architecture as a significant reflection of spiritual and national identity in Ukrainian culture. The purpose of the study is to trace how sacred architecture in different historical eras reflected the spiritual and national identity of Ukrainians. Specifically, the study aims to explore the features of sacred architecture from antiquity to the present, including the influences of Greek colonization, the development of early Christian temples, the formation of unique princely churches, regional characteristics of wooden architecture, the aesthetic achievements of Ukrainian Baroque, the impact of European styles in the 19th century, and the revival of sacred architecture in the 1990s. The study employed general scientific methods of cognition. The historical and cultural method allowed for determining the context of the development of architectural styles in various periods. The comparative method facilitated the comparison of stages in the formation of sacred structures and their influences, while the analytical method provided an in-depth examination of architectural forms, styles, and symbolism. Sacred architecture in Ukraine has served as a spiritual and cultural center throughout various historical periods, reflecting aspirations for national identity and spiritual self-determination. During the princely era, unique three-nave churches were created, combining Eastern Christian traditions with local artistic influences. The flourishing of Ukrainian Baroque in the 18th century symbolized a creative adaptation of European styles, highlighting aesthetic expressiveness and national character. The revival of sacred architecture in the 1990s became a manifestation of national renewal, where the restoration of churches and the creation of new sanctuaries blended historical traditions with modern architectural approaches. The study demonstrated that Ukraine's sacred architecture is a unique cultural phenomenon that evolved under the influence of historical, religious, and social circumstances. Its forms and styles at each stage of development reflected the profound spiritual values of the Ukrainian people. At the same time, architecture served as an important instrument of national self-determination, especially evident during the Ukrainian Baroque era and the period of resacralization at the end of the 20th century.

KEYWORDS

sacred architecture, national identity, Ukrainian culture, Baroque, resacralization.

1. Вступ

Сакральна архітектура завжди займала центральне місце у формуванні духовної та культурної ідентичності будь-якого народу, зокрема українського. Вона не лише слугувала місцем релігійного культу, але й відображала соціальні, історичні та національні особливості суспільства, закарбовуючи їх у своїх формах, стилях і матеріалах. В Україні сакральні споруди в різні епохи стали символами духовної сили народу, засобом вираження національної самобутності та зв'язку з попередніми поколіннями.

Українська сакральна архітектура формувалася в умовах складної взаємодії місцевих традицій з впливами сусідніх культур. Від античних храмів у грецьких колоніях до хрестовокупольних церков княжої доби, від розкішного українського бароко до сучасних релігійних споруд – кожен етап розвитку відображає багатогранність культурних і релігійних процесів. Ці храми не лише задовольняли духовні потреби людей, але й ставали потужними маркерами національної ідентичності, особливо в періоди зовнішнього тиску та асиміляційних спроб.

Сакральна архітектура є своєрідним літописом, що зберігає пам'ять про історичні злети й випробування українського народу. Різноманіття архітектурних стилів та рішень демонструє багатовікову еволюцію духовних пошуків та культурного самоствердження, яка в сучасності набуває нового значення. Відродження сакральної архітектури у незалежній Україні стає важливим кроком у поверненні до витоків і утвердженні національної спадщини.

2. Огляд літературних джерел

Питання сакральної архітектури як відображення духовної та національної ідентичності в українській культурі є досить дослідженим у вітчизняній науковій літературі. Значна кількість робіт, присвячених цьому аспекту, свідчить про його важливість для української історії та культури. Серед найважливіших внесків у дослідження теми варто виділити працю В.В. Вечерського [1], яка детально розглядає архітектурну та містобудівну спадщину доби Гетьманщини, підкреслюючи її роль у формуванні національної ідентичності. Автор звертає увагу на історичні процеси, що вплинули на формування сакральної архітектури, та розглядає методи її збереження. Ю.І. Криворучко у своїх роботах [2; 3] досліджує сучасний стан сакральної архітектури, зокрема питання архітектурного відображення автокефального статусу Української церкви після отримання томосу. Автор також робить внесок у енциклопедичне осмислення сакральної архітектури, підкреслюючи її значення як елемента національної ідентичності. Класичні праці Г.Н. Логвина [4] та А. Макарова [5] акцентують увагу на українському бароко як на визначному стилі сакральної архітектури, що поєднує європейські впливи з традиційною народною культурою. Ці роботи стали основою для подальших досліджень, спрямованих на збереження й осмислення цього архітектурного стилю. О. Смоленська [8] аналізує відродження сакральної архітектури у 1990-х роках, звертаючи увагу на боротьбу між традиціоналізмом і новаторськими підходами. Це дослідження демонструє, як архітектурні тенденції відображають зміни у суспільній свідомості, зокрема пошук духовної ідентичності в період незалежності України. Важливим аспектом сакральної архітектури є її зв'язок із дерев'яними традиціями, що яскраво висвітлено в роботі Я. Тараса [9]. Дослідник розглядає сакральні дерев'яні споруди від Х до ХХІ століття, показуючи, як вони втілюють національні й регіональні особливості. Г.М. Юрчишин [10] фокусується на практичному аспекті створення християнських храмів, пропонуючи методологічні підходи до їхнього проектування. Цей посібник є цінним джерелом для сучасних архітекторів, які прагнуть поєднувати історичну спадщину з потребами сучасного суспільства.

Для аналізу теми також використовувалася експертна література з сучасних інтернет-видань, зокрема статті з ресурсів РІСУ [2], що висвітлюють актуальні питання, пов'язані зі змінами у сакральній архітектурі України. Попри достатню кількість літератури з даної теми, відчувається нестача систематизованого матеріалу, що поєднував би різні аспекти сакральної архітектури в контексті духовної й національної ідентичності. Тому із використанням різних методів наукового пізнання було проаналізовано, згруповано та систематизовано інформацію і подано її у світлі теми дослідження.

3. Постановка завдання

Мета дослідження – проаналізувати, як сакральна архітектура в різні історичні періоди відображала духовну та національну ідентичність українського народу.

Завдання дослідження – дослідити особливості сакральної архітектури кожного періоду: від античності (8–7 ст. до н.е. – 2 ст. н.е.) до відродження сакральної архітектури в 1990-х роках, зокрема впливи грецької колонізації, розвиток ранньохристиянських храмів, формування оригінальних княжих церков, регіональні особливості дерев'яного зодчества, розквіт українського бароко, вплив європейських стилів у 19 ст., а також процеси ресакралізації та поєднання традицій із сучасністю.

4. Методи та матеріали

Методологія та методи дослідження базуються на аналізі наукових статей, що висвітлюють розвиток сакральної архітектури України в різні історичні періоди. Застосовано історико-культурний метод для розуміння контексту розвитку архітектури, порівняльний метод для співставлення різних етапів і впливів на формування сакральних споруд, а також аналітичний метод для глибокого вивчення архітектурних форм, стилів і символіки.

5. Результати та обговорення

Сакральна архітектура України представляє собою значний феномен, що втілює в собі духовні прагнення людства до з'єднання з Божественним, починаючи від давньої античності (з 8-7 століття до нашої ери), через період язичництва до християнства, і в кінці кінців до різноманіття релігійних вірувань сучасності.

Таблиця 1. Сакральна архітектура в різні історичні періоди

Період	Місце	Впливи	Архітектура
Античність 8-7 ст. до н. е. - 2 ст. н. е.	Грецькі колонії в Криму (Тіра, Ольвія, Херсонес та інші)	Спочатку іонійські, з 5 ст. – атенські, з початку н. е. – елліністичні римські	Храм Аполлона в Ольвії як приклад високого мистецтва
Ранньо-середньовічний період 4-9 ст. н. е.	На руїнах античних міст-колоній	Східно-сирійські та малоазійські	Церкви ранньовізантійської доби, форма рівнораменного грецького хреста; базилікальні римського типу, ротонди та комбіновані схеми в 7-9 століттях
Княжі часи 10-13 ст. н. е.	Українська територія	–	Церкви святого Іоана в Керчі, святого Петра і Павла поблизу Гурзуфа та храми Херсонеса становлять зразки оригінального тринавного типу
Період 17–18 ст.	Потелич, Дрогобич, Волинь, Поділля, Київщина, Полтавщина	Дерев'яне церковне будівництво, локальні традиції	Восьмигранні дзвіниці, триверхі та п'ятиверхі церкви перекриті шатром. Зберігається простий хатний тип церкви, різноманітність форм і деталей, складні типи бойківських, гуцульських, лемківських церков.
Розквіт українського бароко 18 ст.	Україна, Росія	Українське бароко вплинуло на архітектурні традиції сусідніх земель; робота українських архітекторів у Росії.	Адаптація і інтеграція українського бароко у місцеві архітектурні практики; значний вплив українських майстрів, таких як Ф. Старченко та І. Зарудний.
Період рококо, класицизму та ампіру 1-а пол. 19 ст.	Українські землі в складі Російської імперії	Європейські архітектурні стилі, заборона українського стилю у 1801 році.	Заборона будівництва церков у українському стилі в Російській імперії, що спричинило зупинку розвитку української сакральної архітектури як автотонного явища.
Відродження сакральної архітектури 1990-ті рр.	Україна (усі регіони)	Ресакралізація, відновлення релігійної свободи, поєднання традиційних і сучасних архітектурних підходів.	Масове відновлення зруйнованих храмів (Михайлівський Золотоверхий собор, Успенський собор у Києві), будівництво нових святинь, експерименти з формами; традиційні та інноваційні рішення.

Сакральна архітектура України є потужним втіленням духовної та національної ідентичності, яка формувалася під впливом різних історичних, культурних і релігійних чинників. У кожному періоді розвитку ця архітектура слугувала дзеркалом змін у суспільстві, відображаючи цінності, вірування та прагнення народу. Цей феномен включає різнобарвність стилів архітектури, яка простягається від етнічних українських територій до найбільш далеких куточків світу, де проживає українська діаспора. Імена як українських, так і іноземних архітекторів, які зводили ці храми, відомі на всю Україну і за її межами. Вона об'єднувала релігійну функцію із символічним представленням національної самобутності, забезпечуючи спадкоємність традицій навіть у періоди зовнішніх впливів і політичних утисків.

Розглянемо більш детально особливості сакральної архітектури в різні періоди.

Античні грецькі колонії в Криму, такі як Тіра, Ольвія, Херсонес, Феодосія, Пантикапей, Фанагорія, Танаїс, були місцями, де знаходились перші свідчення сакральної архітектури. У період з 8 по 6 століття до нашої ери тут переважали іонійські впливи, переважно з Мілету і Прієни у Малій Азії, згодом від 5 століття з'являються атенські та з початку нової ери до 2 століття нашої ери – елліністичні римські впливи. Храм Аполлона в Ольвії, як і багато інших храмів, фундаменти яких збереглися, свідчать про високе рівень мистецтва Чорноморського регіону.

Після занепаду античних міст-колоній від 4 століття розвивається ранньосередньовічне монументальне будівництво. Ранньохристиянські храми ранньовізантійської доби постають у цих грецьких містах. Найдавніші церкви 4–7 століття мали форму рівнораменного грецького хреста, що відображає впливи зі Східної Сирії та Малої Азії. У 7–9 століттях з'являються храми базилікального римського типу, ротонди та комбіновані базилікально-хрещаті конструкції. Церкви святого Іоана в Керчі, святого Петра і Павла поблизу Гурзуфа та пізніші храми Херсонеса 8–10 століття є прикладами оригінального тринавного типу храму, який згодом поширився та закріпився на українській території в княжі часи 10–13 століття [7].

Сакральна архітектура княжої доби в Україні відображає глибоке занурення у духовні та національні ідентичності, використовуючи храмове будівництво як засіб вираження культурних та релігійних аспектів суспільства. Збережені храми цієї епохи, такі як Успенська церква у Володимирі-Волинському (1160), Святого Василя в Овручі (12 ст.), Успенська церква у Каневі (1140-і рр.), та церква Святого Миколая у Львові (1291), незважаючи на численні перебудови, залишаються свідченнями історичної спадщини.

Ротонди, як Миколаївська у Горянах (кінець 10 ст.) та інші, є особливим типом храмів, які віддзеркалюють перехід від язичницьких святилищ до християнських святинь, підкреслюючи духовний пошук та еволюцію вірувань [4]. В архітектурі княжої доби переважали візантійські архетипи, які приймали форми хрестовобанних одно-, три-, п'ятинавних храмів з вівтарними апсидами, рефлектуючи східні впливи та водночас втілюючи місцеві традиції в храмовому мистецтві.

Знані літописні архітектори, такі як Петро Милоніг та Авдій, відіграли значну роль у розвитку автохтонної архітектури, яка поступово змінилась з приходом ренесансу. Ця доба також характеризувалась появою численних оборонних типів церков, які були використані для захисту в часи загрози. Церкви такого типу, як у Рогатині та в Сутківцях на Поділлі (1476), мали масивні стіни-мури та бійниці, підкреслюючи стратегічну важливість цих споруд у середньовічних містах [1].

Розвиток церковної архітектури в цей період невіддільний від змішання візантійських та моравських впливів із місцевими традиціями, які виражені в оригінальних і неповторних формах, створених українськими майстрами на замовлення таких меценатів, як гетьман І. Мазепа. Церкви, споруджені у цей час, як Миколаївський собор на Печерську (1690), відображають зростання української ідентичності та її духовного самовизначення в контексті ширших культурних та релігійних трансформацій, що відбувалися в Європі [1].

Сакральна архітектура в Україні відображає багатовікові традиції, які тісно пов'язані з духовною і національною ідентичністю народу. Зокрема, дзвіниці восьмигранної форми, наприклад, у Шумлянах на Галичині, або з квадратним низом та восьмикутним верхом з восьмигранним шатром, характерні для Буковини та Гуцульщини, підкреслюють унікальність регіонального зодчества. Найдавніші з них, такі як у Потеличі, Дрогобичі, та інших місцевостях, що датуються початком 16 століття, служать як віддзеркалення глибоких історичних коренів української культури [6].

Період 17–18 століття відомий розквітом дерев'яного церковного будівництва, що включає триверхі та п'ятиверхі церкви, оздоблені шатрами чи банями. Ці храми, зокрема бойківські, гуцульські, лемківські, відображають зв'язок архітектурної форми з духовними потребами громад, що зберігається через століття[9]. Особливо важливою є асиметрія лемківських церков з високими дзвіницями, що додає динаміку та візуальну унікальність цим святиням. Різноманіття архітектурних форм та деталей, таких як різьблені колонки та ковані двері, є свідченням майстерності та художнього бачення українських майстрів. П'ятизрубні церкви, поширені в різних регіонах України, як і рідкісні дев'ятизрубні церкви, підкреслюють розвиток українського храмового мистецтва та його унікальний внесок у загальноєвропейський архітектурний контекст [9]. Також, у 17–18 століттях з'явилися дерев'яні храми інших віровизнань, такі як римо-католицькі костели та єврейські синагоги, що свідчить про багатокультурність українських земель та взаємовпливи різних релігійних традицій.

Ці архітектурні зразки не лише відображають духовну практику, але й є важливою частиною національної культури, передаючи історію і традиції через покоління.

Висока культура українського бароко мала значний вплив на архітектурні практики сусідніх земель, зокрема Росії. В цих країнах працювали українські архітектори та будівничі, такі як Ф. Старченко та І. Зарудний, які зуміли адаптувати та інтегрувати унікальні елементи українського бароко в місцеві архітектурні традиції [5]. Проте, у першій половині 19 століття стилі рококо, класицизм та ампір, які домінували в архітектурі, впливали на сакральну архітектуру, привносячи відмінності в експресії в різних регіонах, до яких входили українські землі. Особливістю було введення в 1801 році в Російській імперії указу про заборону будівництва церков в українському стилі, що призвело до двовікової зупинки розвитку української сакральної архітектури як автохтонного явища [3].

Ця політика культурної експансії сприяла формуванню безцінного культурологічного архетипу храму, який став загальним і нав'язаним по всій території України. Відновлення і реставрація сакральних споруд, часто виконані без збереження оригінальності і з втратою історичних елементів, свідчили про глибокий культурний розрив, який відбувався під час імперіального панування. На щастя, завдяки роботі народних майстрів, які продовжували будувати храми в сільських районах, збереглася традиція, втілена переважно в дерев'яній церковній архітектурі. Ці майстри, працюючи поза рамками офіційних директив, сприяли збереженню національної ідентичності та духовності через архітектуру.

З відновленням незалежності України та культурним відродженням, спостерігається поновлення інтересу до української сакральної архітектури, що відображає бажання народу відродити та зберегти своє культурне та релігійне самовизначення. У 1990-х роках в Україні почалося масштабне відродження сакральної архітектури, яке стало важливим проявом духовної та національної ідентичності. Це відродження включало відновлення зруйнованих храмів, реконструкцію сакральних об'єктів, що використовувалися в нерелігійних цілях, і будівництво нових святинь. Такий процес був частиною ширшого явища ресакралізації, яке охопило всі посткомуністичні країни, але в Україні набуло особливої сили.

Довгий період відсутності релігійної практики та заборони будівництва храмів за радянської доби створив розрив у традиції української сакральної архітектури, яка формувалася тисячоліттями, поєднуючи впливи княжої доби, українського бароко та народної архітектури. У результаті відродження сакральної архітектури в 1990-х роках характеризувалося як традиціоналізм, так і пошуком нових форм [8].

Традиціоналізм проявився у відбудові культових споруд, які буквально відтворювали відомі історичні зразки, зокрема, Михайлівський Золотоверхий собор і Успенський собор Києво-Печерської лаври. У той же час у проектуванні нових храмів активно використовувалися елементи народної архітектури, зокрема лемківські форми та конструкції українського бароко [5].

Новаторство в архітектурі було пов'язане із пошуком універсальних, символічних форм, які б виражали духовність і священність. Однак такі експерименти іноді призводили до надмірного схематизму та віддаленості від традиційного українського контексту. Цей період відзначився не лише православним храмовбудуванням, а й активністю інших конфесій. Зводилися протестантські церкви, мечеті, синагоги, що свідчило про різноманіття релігійного життя в Україні.

Важливим кроком у відродженні сакральної архітектури стало створення Міжнародної школи церковної архітектури при Національному університеті "Львівська політехніка". Вона стала осередком досліджень, обміну досвідом та навчання нових поколінь архітекторів, які працюють над збереженням і розвитком української сакральної традиції [10].

Таким чином, сакральна архітектура 1990-х років стала виразом духовного оновлення українського народу, його прагнення повернутися до своїх історичних і культурних коренів та утвердити власну національну ідентичність через архітектурні форми святинь.

6. Висновки

Отже, сакральна архітектура у різні періоди виступала центрами духовного життя та символами самовизначення. Архітектурні форми, такі як базиліки, ротонди чи церкви у формі грецького хреста, демонстрували синтез східнохристиянської традиції із локальними мистецькими впливами. Особливо це було помітно в княжі часи, коли з'являлися унікальні тринавні храми, що відображали прагнення до власного стилю в умовах зростання державності. Розквіт українського бароко в XVIII столітті став проявом культурного самоствердження та творчої адаптації європейських стилів. У цей період церкви набули унікальних рис, що увібрали національний характер і символізували високий рівень художньої майстерності українських зодчих. Цей стиль підкреслював зв'язок із християнськими традиціями, водночас прославляючи національну ідентичність через естетичну виразність і декоративну багатогранність.

Відродження сакральної архітектури у 1990-х роках стало потужним свідченням національного відновлення та ресакралізації суспільства після десятиліть утисків. Масове відновлення храмів і будівництво нових святинь не лише символізувало повернення до релігійної свободи, а й демонструвало прагнення поєднати історичні традиції з сучасними архітектурними підходами.

References

1. Vecherskyi, V. V. (2001). *Arkhytekturna y mistobudivelna spadshchyna doby Hetmanshchyny. Formuvannia, doslidzhennia, okhorona* [Architectural and urban planning heritage of the Hetmanate era. Formation, research, preservation]. Kyiv: NDITIAM. <https://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0008164> (in Ukrainian).
2. Kryvoruchko, Yu. (2019). Yakii buty arkhitekturi ukrainskoi tserkvy pislia tomosu [What should the architecture of the Ukrainian church be like after the tomos?]. *RISU*. https://risu.ua/yakiy-buti-arhitekturi-ukrajinskoji-cerkvi-pislya-tomosu_n95752 (in Ukrainian).
3. Kryvoruchko, Yu. I. (2001). Arkhytektura sakralna [Sacred architecture]. In *Entsyklopediia Suchasnoi Ukrainy, Instytut entsyklopedychnykh doslidzhen NAN Ukrainy*. <https://esu.com.ua/article-44838> (in Ukrainian).
4. Lohvyn, H. N. (1968). *Po Ukraini. Starodavni mystetski pamiatky* [Across Ukraine. Ancient artistic monuments]. Mystetstvo, Kyiv. https://shron1.chtyvo.org.ua/Lohvyn_Hryhorii/Po_Ukraini.pdf (in Ukrainian).
5. Makarov, A. (1994). *Svitlo ukrainskoho baroko* [The light of Ukrainian Baroque]. Kyiv: Mystetstvo. <https://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/ukr0011454> (in Ukrainian).
6. Odrekhivskyi, R. (2020). Stanovlennia ta rozvytok etnodyzainu v Halychyni (persha tretyna XX stolittia) [Formation and development of ethno-design in Galicia (first third of the 20th century)]. *Narodoznavchi zoshyty*, 3(153), 647–651. <https://doi.org/10.15407/nz2020.03.647> (In Ukrainian).
7. Sichynskyi, V. (n.d.). *Ukrainska arkhitektura* [Ukrainian architecture]. <http://litopys.org.ua/cultur/cult17.htm> (in Ukrainian).
8. Smolenska, S. O. (2017). *U rezul'tati vidrozhennia sakralnoi arkhitektury v 1990-kh rokakh kharakteryzuvalosia yak tradytsionalizmom, tak i poshukom novykh form* [The revival of sacred architecture in the 1990s was characterized by both traditionalism and the search for new forms]. Kharkiv. <https://lpnu.ua/sites/default/files/2020/dissertation/1590/disssmolenska.pdf> (in Ukrainian).
9. Taras, Ya. (2015). *Sakralna dereviana arkhitektura Ukrainy (X–XXI st.)* [Sacred wooden architecture of Ukraine (10th–21st centuries)]. *Narodoznavchi zoshyty*, 1(121). <https://nz.lviv.ua/archiv/2015-1/6.pdf> (in Ukrainian).
10. Yurchyshyn, H. M. (2015). *Proektuvannia khrystyanskoho khramu: navch. posib.* [Designing a Christian church: A textbook]. Ivano-Frankivsk: IFNTUNG. http://kipdm.lnam.edu.ua/images/VYKLADACHY/DESIGN/Yurchyshyn_Halyna/Posibnyky/Navchaliynyj_Posibnyk_Proektuvannja_Hrystyianskykogo_Hramu.pdf (in Ukrainian).